

1. A diagonalizálhatóság feltétele

Diagonalizálható transzformációk

Legyen V véges dimenziós vektortér T fölött és $A \in \text{Hom}(V)$.

Tétel (F6.6.1. Feladat)

Pontosan akkor létezik olyan bázis V -ben, melyben A mátrixa diagonális, ha A minimálpolinomja gyöktényezők szorzatára bomlik T fölött, és minden gyöke egyszeres.

Főtengelytétel (F8.6.2. Tétel)

Ha $T = \mathbb{R}$, akkor pontosan akkor létezik olyan *ortonormált* bázis V -ben, melyben A mátrixa diagonális, ha A ortonormált bázisban vett mátrixa *szimmetrikus*, azaz $[A]^T = [A]$.

A szimmetria szempontjából *mindegy*, melyik ONB-t vesszük: ha az egyikben A mátrixa szimmetrikus, akkor mindben az. A főtengelytételt a 9. előadáson bizonyítjuk.

A diagonalizálhatóság jellemzésének bizonyítása

Állítás

Transzformáció minimálpolinomja megegyezik a (tetszőleges bázisban vett) mátrixának a minimálpolinomjával.

Ezért hasonló mátrixok minimálpolinomja ugyanaz.

Valóban, minden f polinomra $[f(A)] = f([A])$ (**HF**).

Minden diagonalizálható mátrix hasonló egy diagonális mátrixhoz, így az előző állítás miatt elég diagonális mátrixra bizonyítani, hogy a minimálpolinomja különböző gyöktényezők szorzatára bomlik. Ha M diagonális, akkor k_M minimálpolinomját kiszámoltuk: $k_M(x) = (x - \lambda_1) \dots (x - \lambda_m)$, ahol $\lambda_1, \dots, \lambda_m \in T$ páronként különbözők (az M főátlójának elemei).

A megfordítás kulcsa az F6.6.2. Tétel (nem bizonyítjuk). Az ebben szereplő direkt összegekről a 9. előadáson lesz szó.

2. A Jordan-féle normálalak

Nem diagonalizálható mátrixok

A véges Markov-folyamatok kiszámításához mátrixot kell hatványozni. Ezt a mátrix diagonalizálásával végeztük el.

Mit tehetünk, ha a mátrix nem diagonalizálható?

Példa

$$M = \begin{bmatrix} 0 & -4 \\ 1 & 4 \end{bmatrix}, \quad k_m(x) = (-x)(4-x) + 4 = x^2 - 4x + 4.$$

Ez $(x-2)^2$, az egyetlen sajátérték a 2. Sajátvektorok:

$$\begin{bmatrix} 0 & -4 \\ 1 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x \\ y \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -4y \\ x+4y \end{bmatrix} = 2 \begin{bmatrix} x \\ y \end{bmatrix} \iff x = -2y.$$

A sajátaltér az $r \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix}$ vektorokból áll, tehát egydimenziós.

Nincs sajátvektorokból álló bázis, M nem diagonalizálható.

Szebb alak**A példa folytatása**

$$M = \begin{bmatrix} 0 & -4 \\ 1 & 4 \end{bmatrix} \text{ nem diagonalizálható.}$$

Legyen $b_1 = \begin{bmatrix} 7 \\ -3 \end{bmatrix}$ és $b_2 = \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix}$. E bázisba transzformálva

$$S = \begin{bmatrix} 7 & -2 \\ -3 & 1 \end{bmatrix}, \quad S^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 3 & 7 \end{bmatrix}, \quad N = S^{-1}MS = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 1 & 2 \end{bmatrix}.$$

Ez nem diagonális, de *tudjuk hatványozni!*

$$\underline{\text{HF}} \text{ (} k \text{ szerinti indukcióval): } N^k = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 1 & 2 \end{bmatrix}^k = \begin{bmatrix} 2^k & 0 \\ k2^{k-1} & 2^k \end{bmatrix}.$$

Innen $M^k = SN^kS^{-1}$ is kiszámítható:

$$M^k = \begin{bmatrix} 2^k - 2k2^{k-1} & -4k2^{k-1} \\ k2^{k-1} & 2^k + 2k2^{k-1} \end{bmatrix}.$$

Jordan-blokk**Definíció**

Az $m \times m$ -es, λ -hoz tartozó *Jordan-blokk*:

$$J_{\lambda,m} = \begin{bmatrix} \lambda & 0 & 0 & \dots & 0 & 0 & 0 \\ 1 & \lambda & 0 & \dots & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & \lambda & \dots & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & \dots & 0 & 0 & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 1 & \lambda & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 0 & 1 & \lambda \end{bmatrix} = N + \lambda E \in \mathbb{C}^{m \times m}.$$

A főátló végig λ , alatta az átlóval párhuzamosan 1, másutt 0.

Gyakorlaton láttuk Algebra1-ből

N^j a főátló alatti j -edik „átlóban” 1, másutt 0. Speciálisan $N^j = 0$, ha $j \geq m$.

Jordan-normálalak

Definíció

Az $M \in \mathbb{C}^{n \times n}$ mátrix *Jordan-alakú*, ha a diagonálisában Jordan-blokkok szerepelnek, a többi eleme nulla.

Példa:

$$\begin{bmatrix} \boxed{2} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \boxed{3} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \boxed{1} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \boxed{0} & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{1} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{0} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & \boxed{0} \end{bmatrix}$$

Jordan tétele

Tétel (Kiss-jegyzet, 7.6.5. Tétel)

Minden $M \in \mathbb{C}^{n \times n}$ mátrix Jordan-alakra hozható bázistranszformációval. Ez esetleg többféleképpen is lehetséges, a kapott *Jordan-féle normálalak* azonban *egyértelmű*: csak a blokkok *sorrendje* változhat. Azaz minden λ és m esetén egyértelműen meghatározott (nem függ a választott új bázistól) az, hogy a kapott Jordan-alakú mátrixban *hány darab* $J_{\lambda, m}$ blokk szerepel.

FONTOS: Minden diagonális mátrix Jordan-alakú!

Bizonyítás: Algebra3-ban, de nem minden szakirányon. Lásd: Kiss-jegyzet, 7.6.6. Tétel és 7.4.5. Lemma. A jegyzetben egy algoritmus is szerepel arra, hogy hogyan lehet megtalálni a Jordan-alakot, és a hozzá tartozó bázist. *Haszna:* van képlet a Jordan-alak hatványozására (később).

Minimálpolinom és Jordan-alak

Tétel

Az M mátrix minimálpolinomjában az $(x - \lambda)$ gyöktényező kitevője a *legnagyobb* λ -hoz tartozó Jordan-blokk mérete.

Például

$$M = \begin{bmatrix} \boxed{2} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \boxed{3} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \boxed{1} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{1} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{1} & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{0} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \boxed{1} \end{bmatrix}$$

minimálpolinomja $m_M(x) = (x-2)(x-3)(x-1)^3x^2$.

Példák a Jordan-alak kiszámítására

$$M = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad \text{és} \quad N = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Mindkét mátrix karakterisztikus polinomja $-x^3$. Mivel $M^2 = 0$ de $N^2 \neq 0$, ezért $m_M(x) = x^2$ és $m_N(x) = x^3$. Csak az egyetlen 0 sajátértékhez tartozó blokkok szerepelhetnek. Az M Jordan alakjában a legnagyobb blokkméret 2×2 -es, emellé már csak egy darab 1×1 -es blokk fér el. Az N Jordan alakjában egy darab 3×3 -as blokk van. Ezért a megfelelő Jordan-alakok a következők.

$$M : \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \text{ vagy } \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}, \quad \text{illetve} \quad N : \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{bmatrix}.$$

Az első két mátrix hasonló, csak a blokkok sorrendjében különbözik.

Diagonális blokkmátrix hatványozása

Állítás (HF)

$$\begin{bmatrix} D_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & D_2 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & D_n \end{bmatrix}^k = \begin{bmatrix} D_1^k & 0 & \dots & 0 \\ 0 & D_2^k & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & D_n^k \end{bmatrix}.$$

Itt $D_1, \dots, D_n$ tetszőleges, nem feltétlenül egyforma méretű mátrixok, melyeken kívül minden elem nulla.

Példa

$$\begin{bmatrix} 0 & -1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & i \end{bmatrix}^{98} = \begin{bmatrix} -1 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 \end{bmatrix} \quad (\text{A felső blokk } 90^\circ\text{-os forgatás!})$$

A Jordan-alak hatványozása

Állítás

$J_{\lambda,m}^k$ főátlója felett nulla áll;

a főátló alatti j -edik „átló” végig $\binom{k}{j}\lambda^{k-j}$ (ahol $j \geq 0$).

$$\begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 1 & 2 & 0 \\ 0 & 1 & 2 \end{bmatrix}^k = \begin{bmatrix} 2^k & 0 & 0 \\ k2^{k-1} & 2^k & 0 \\ 2^{k-2}k(k-1)/2 & k2^{k-1} & 2^k \end{bmatrix}.$$

Bizonyítás

$J_{\lambda,m} = N + \lambda E$. Itt N és λE felcserélhető, mert $N(\lambda E) = \lambda N = (\lambda E)N$. Így alkalmazható a *binomiális tétel*:

$(\lambda E + N)^k = (\lambda E)^k + k(\lambda E)^{k-1}N + \dots + \binom{k}{j}(\lambda E)^{k-j}N^j + \dots$. Használjuk föl N^j ismert szerkezetét. $\square$

3. Leképezés rangja

Lineáris leképezés rangja

Definíció

$A \in \text{Hom}(V, W)$ rangja a képtér dimenziója: $r(A) = \dim \text{Im}(A)$.

Tétel (F5.7.11. Feladat)

Egy lineáris leképezés rangja ugyanaz, mint tetszőleges bázispárban felírt mátrixának az oszloprangja: $r(A) = r([A])$.

Bizonyítás

Legyen $\mathbf{b}$ bázis V -ben, $\mathbf{d}$ bázis W -ben.

HF: Ekkor $A(b_1), \dots, A(b_n)$ generátorrendszer $\text{Im } A$ -ban.

Azaz $r(A) = \dim \text{Im } A = r(A(b_1), \dots, A(b_n))$.

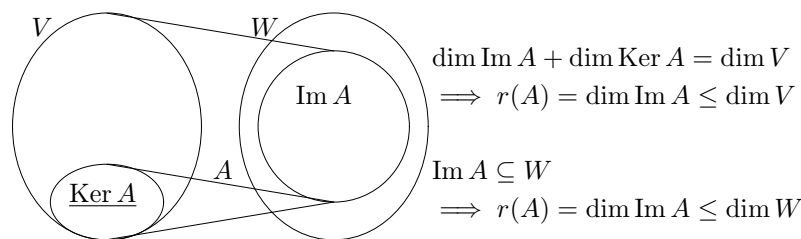
Az $[A]_{\mathbf{b}, \mathbf{d}}$ oszlopvektorai $[A(b_1)]_{\mathbf{d}}, \dots, [A(b_n)]_{\mathbf{d}}$.

De $r(A(b_1), \dots, A(b_n)) = r([A(b_1)]_{\mathbf{d}}, \dots, [A(b_n)]_{\mathbf{d}}) = r([A])$,

mert $w \mapsto [w]_{\mathbf{d}}$ izomorfizmus, így megőrzi a rangot (HF).

Összeg rangja

Ha $A \in \text{Hom}(V, W)$, akkor $r(A) \leq \dim V$ és $r(A) \leq \dim W$.

Állítás

Ha $A, B \in \text{Hom}(V, W)$, akkor $r(A + B) \leq r(A) + r(B)$.

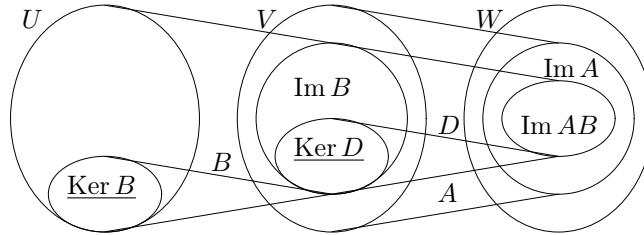
A bizonyítás gondolata

$r(A + B) = \dim \text{Im}(A + B)$. HF: $\text{Im}(A + B) \subseteq \text{Im } A + \text{Im } B$.
 $\dim(\text{Im } A + \text{Im } B) \leq \dim \text{Im } A + \dim \text{Im } B = r(A) + r(B)$,
mert $\dim(U + V) = \dim U + \dim V - \dim(U \cap V)$.

Szorzat rangja

Tétel (F5.7.12. Feladat)

$r(AB) \leq r(A)$ és $r(AB) \leq r(B)$ leképezésekre, így mátrixokra is.

Bizonyítás

Mivel $\text{Im } AB \subseteq \text{Im } A$, így $r(AB) = \dim \text{Im } AB \leq \dim \text{Im } A = r(A)$.

Legyen $D : \text{Im } B \rightarrow W$, $D(v) = A(v)$. Ekkor $\text{Im}(D) = \text{Im}(AB)$.

A dimenziótételből $\dim \text{Im } D + \dim \text{Ker } D = \dim \text{Im } B$.

Így $r(AB) = r(D) = \dim \text{Im } D \leq \dim \text{Im } B = r(B)$. □

Determinánsrang

Definíció

Az M mátrix *determinánsrangja* r , ha

- (1) kiválasztható r sor és r oszlop úgy, hogy a metszéspontjaikban álló $r \times r$ -es mátrix determinánsa nem nulla;
- (2) de $r + 1$ sor és oszlop már nem választható ki így.

Tétel (F3.4.2. Tétel)

Minden mátrix determinánsrangja egyenlő az oszloprangjával.

Bizonyítás: nincs.

Mivel M -nek és M transzponáltjának a determinánsrangja a transzponált determinánsról szóló tétel miatt ugyanaz, ezért a sorrang és az oszloprang egyenlő.

4. Lineáris egyenletrendszer és rang

A kibővített mátrix

$$\begin{aligned}a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1m}x_m &= b_1 \\a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2m}x_m &= b_2 \\&\dots \\a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + \dots + a_{nm}x_m &= b_n\end{aligned}$$

$$M = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1m} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nm} \end{bmatrix}, \quad x = \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \dots \\ x_m \end{bmatrix} \quad \text{és} \quad b = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \dots \\ b_n \end{bmatrix}.$$

Az M a fenti $Mx = b$ egyenletrendszer mátrixa.

$$[M, b] = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1m} & b_1 \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2m} & b_2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nm} & b_n \end{bmatrix} \text{ a kibővített mátrix.}$$

A megoldhatóság jellemzése

Tétel (F3.4.3. Tétel)

Legyen $M \in T^{n \times m}$. Az $Mx = b$ lineáris egyenletrendszer pontosan akkor oldható meg, ha a kibővített mátrix rangja megegyezik az egyenletrendszer mátrixának rangjával: $r([M, b]) = r(M)$. Ilyenkor a megoldás pontosan akkor egyértelmű, ha $r(M) = m$ (vagyis M rangja egyenlő az ismeretlenek számával).

Bizonyításvázlat

Akkor és csak akkor *van* megoldás, ha b benne van az M oszlopai által generált altérben, vagyis ha M és $[M, b]$ oszlopai ugyanazt az alteret generálják. Akkor és csak akkor *egyértelmű* a megoldás, ha M oszlopai lineárisan függetlenek is.

5. Összefoglaló

A 6. előadáshoz tartozó vizsgaanyag

Fogalmak

Jordan-blokk, Jordan alakú mátrix. Lineáris leképezés rangja, mint a képtér dimenziója. Determinánsrang. Egyenletrendszer kibővített mátrixa.

Tételek

Diagonalizálhatóság leolvasása a minimálpolinomról, főtengelytétel. A Jordan-normálalak létezése, egyértelműsége. A minimálpolinom leolvasása a Jordan-alakról. Blokk-mátrix és Jordan-blokk hatványozása. A rang két felső becslése. Összeg és szorzat rangja. Lineáris egyenletrendszer megoldhatóságának és a megoldás egyértelműségének jellemzése a rang segítségével.